

merkki joutaisivat harvinaisuutensa vuoksi pois (kumpikin esiintyy kyllä NS:ssa). Tavallisempi lienee Kalevalasta peräisin oleva ilmaus *avata sanainen arkkunsa*, jonka sanakirja esittääkin s.v. *arkku*. — Tässä yhteydessä paljastuu myös vähäinen leksiikaalinen lipsahdus: adjektiivi *sanainen* esitetään omassa aakkoskohdassaan kelpaavaksi vain yhdyssanojen jälkiosiin (esim. *monisanainen* 'redselig'), vaikka se tässä idiomissa esiintyy itsenäisenä sanana.

Sanakirjassa on erinomaiset käyttöohjeet sekä uudistustyön vaiheita ja periaatteita valaisevat alkusanat, kummatkin suomeksi ja saksaksi. Lisäksi siinä esitetään suomen kielen taivutus- ja astevaihtelutyyppit (Perussanakirjan mukaisesti), luettelo saksan epäsäännöllisistä verbeistä ja niiden taivutuksesta, yleisimmät suomalaiset etunimet sekä suomen ja saksan ns. puhelin-aakkoset. Näistä kaikista on hyötyä sekä suomalaiselle että saksalaiselle käyttäjälle.

Jos arvostelija pitää tehtävänänsä etsiä arvosteltavaa, ei hänen osansa ole tämän sanakirjan parissa helppo: kritiikin aiheet

ovat mitättömiä, kuten löydökseni osoittavat. Suomi–saksa-suursanakirjan uusi laitos on tehokas, tasasuhtainen ja nykyaikainen apuneuvo niille suomalaisille, jotka yrittävät ilmaista itseään saksaksi, ja niille saksalaisille ja muille saksankielisille, jotka haluavat ymmärtää suomea.

Isojakin kaksikielisiä sanakirjoja pidetään nykymaailmassa helposti eräänlaisina itsestäänselvyyksinä. Usein unohtuu, että jonkun pitää ne tehdä ja että ne vaativat ylläpitoa myös ensivalmistumisensa jälkeen. Työ vaatii kummankin kielen herpaantumattontaa, ammattimaista seuraamista ja todellista pitkäaikaista sitoutumista. Ingrid Schellbach-Kopran sitoutuminen suomi–saksa-suursanakirjaan hakee vertaistaan. Hänelle kuuluu sanakirjan tarvitsijoiden varaukseton kiitos. ■

TAPANI LEHTINEN

Suomen kielen laitos, PL 3

(Fabianinkatu 33),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *tapani.lehtinen@helsinki.fi*

JOHDATUSTA TYPOLOGIAAN

Lindsay J. Whaley *Introduction to typology. The unity and diversity of language.* Sage Publications, Thousand Oaks 1997. XXVI + 323 s. ISBN 0-8039-5963-X.

Kielitypologian oppikirjansa esipuheessa Lindsay J. Whaley sanoo motiivinsa kirjan kirjoittamiseen olleen, ettei mikään saatavilla olevista oppikirjoista kata kaikkia niitä alueita, joita typologian peruskurssilla tulisi käsitellä. Aihevalikoimaltaan kirja onkin varsin laaja. Se jakautuu kuuteen osaan ja kuuteentoista lukuun. Näiden lisäksi kirjan alussa on lyhyt yleiskatsaus maailman kieliin ja kielikuntiin sekä geneettinen luokitus kaikista kirjassa esiintyvistä kielistä ja lopussa tärkeimmät termit määrittelevä sanasto.

Kirjan ensimmäinen osa käsittelee typologian perusteita. Typologian historiasta käydään läpi tärkeimmät vaiheet 1800-luvulta nykypäivään. Metodologian ja selittämisen yhteydessä pohditaan eri universaalityyppejä (absoluuttisia vs. ei-absoluuttisia ja implikationaalisia), otantamenetelmiä, lähteiden saatavuutta ja laatua, formaalien ja kielenulkoisten selitysten suhdetta ja kielenulkoisten selitysten eri tyyppejä. Luku peruskategorioista käsittelee sanaluokkia, semanttisia rooleja ja grammatikaalisia relaatioita.

Toisen osan aiheena on sanajärjestystypologia. Siinä pohditaan lauseen konstituenttien järjestystä, eri konstituenttjärjestysten korrelaatioita ja näille ehdotettuja selityksiä (ns. *Head-Dependent*- ja *Branching Direction* -teorioita). Esille tuodaan myös kielen perussanajärjestyksen määrittelyn ongelmia; käsitellään lauseen tärkeimpien konstituenttien (O, S, V) järjestyksen vapautta ja vaihtelua kielen sisällä sekä eri kriteerejä ja ympäristöjä, joita voidaan käyttää apuna perussanajärjestyksen määrittelyssä.

Kolmannessa osassa puhutaan morfologisesta typologiasta. Aluksi tarkastellaan sidonnaisten ja vapaiden morfeemien eroja, eri affiksityyppejä, johtamisen ja taipumuksen eroja ja affiksien järjestystä. Varsinaisessa morfologisen typologian osuudessa käsitellään kielten tyypiteltävyyttä kahdella jatkumolla — isoiloiva (analyyttinen) vs. synteettinen ja agglutinoiva vs. fusionaalinen — ja diakronisia kehityksiä tyyppien välillä. Myös muun muassa pääsana- ja dependenttimerkinnän käsitteisiin tutustutaan.

Neljännessä osassa on kyse nominaalisten luokkien ominaisuuksien koodaamisesta. Sija- ja kongruenssijärjestelmien yhteydessä nähdään, miten sijanmerkintä ja kongruenssi ovat vuorovaikutuksessa kieliopillisten relaatioiden merkinnässä, ja tähän liittyen esitellään erilaisia kieliopillisten relaatioiden järjestelmiä (nominatiivi-akkusatiivi-, ergatiivi-absolutiivi- ja erilaisia jakautuneita systeemejä). Elollisuutta, definiittisyyttä ja sukua käsittelevä luku keskittyy lähinnä elollisuushierarkian ja sen morfosyntaktisten ilmenemien tarkasteluun. Valenssiluvussa puhutaan erilaisista valenssin muutoskeinoista, passiiveista, antipassiiveista, nominien inkorporaatioista, antikausatiiveista, kaksoisobjektikonstruktioista, applikaatiiveista ja kausatiiveista. Kausatiivit ovat saaneet osakseen myös oman erillisen jaksensa, jossa tarkastellaan

tarkemmin muun muassa suoraa ja epäsuoraa kausaatiota.

Viides osa käsittelee verbaalisia kategorioita. Aluksi esitellään erilaisia tempus- ja aspektikategorioita sekä selvitetään absoluuttisen ja relatiivisen tempuksen eroa ja käsitteitä aspekti ja *Aktionsart*. Lukija tutustutetaan erilaisiin moduskategorioihin, deonttisen vs. episteemisen modaliteetin ja realis- vs. irrealismodusten eroon ja evidenssiaaleihin. Negaatiojaksossa käsitellään peruslauseneegaation (eli standardinegaation) ilmaisutapoja ja erilaisia toissijaisia muutoksia kieltolauseissa. Selvitettyään lyhyesti puheaktin käsitettä keskittyy puheaktien morfosyntaksia käsittelevä luku käsky- ja kysymyslauseiden koodaukseen maailman kielissä.

Kuudennessa osassa puhutaan kompleksisista lauseista. Alisteisten lauseiden yleisten piirteiden käsittelyn jälkeen paneudutaan tarkemmin adverbiaali-, komplemmenti- ja relatiivilauseisiin. Rinnastuksen yhteydessä tutustutaan paitsi eri rinnastuskeinoihin myös siihen, minkätyyppisiä elementtejä milläkin keinoilla rinnastetaan, ja rinnastuksen yhteydessä esiintyvään ellipsiin. Kosubordinaatiojaksossa käsitellään seriaaliverbejä ja *switch reference* -järjestelmiä.

Kirja ottaa esille kiitettävän suuren määrän eri kielen ilmiöitä typologiselta kannalta. Käsiteltyjen asioiden valinta ja järjestys herättävät kuitenkin myös muutamia kysymyksiä. Nominiluokat ja klassifikaattorit ansaitisivat enemmän huomiota. Niitä odottaisi käsiteltävän suvun yhteydessä. Kuitenkaan niitä ei oteta esille kuin sivumennen sanaluokkia (s. 57–58) ja kongruenssia (s. 166) käsiteltäessä. Valenssiluku kuuluisi verbaalikategorioiden yhteyteen, ei nominaaleja koskevaan osaan; liittyväthän sen käsittelemät ilmiöt, kuten passiivit ja kausatiivit, nimenomaan verbin valenssiin ja ilmenevät tavallisesti verbi- ▶

morfologiassa. Seriaaliverbirakenteiden käsitteleminen kompleksisten lauseiden yhteydessä ei ole ongelmatonta (vrt. Itkonen 1997: 235–243). Typologisen kiinnostavuutensa ja kielitieteelliselle analyysille aiheuttamiensa ongelmien takia niitä soisi pohdittavan syvällisemmin. *Switch-reference*-systemien yhteydessä olisi kaivannut puhuttavan niihin läheisesti liittyvistä lauseketjuista. Adjektiivien ja adverbien komparaatioita ei ole käsitelty lainkaan, vaikka vertailurakenteet ovat olleet näkyvästi esillä typologisessa kirjallisuudessa (mm. Stassen 1985). Synkronisen typologian ja diakronisen kielitieteen suhteelle ja vuorovaikutukselle olisi myös voinut omistaa luvun.

Lukujen lopussa olevista avaintermien luetteloista lienee hyötyä joillekin lukijoille, mutta tärkeämpää olisi ollut sijoittaa lukujen loppuun lyhyt kirjallisuuslista, jonka avulla voisi syventää tietojaan kulloisestakin aiheesta. On hyvä, että kirjan lopussa on sanasto. Jotkin termit on kuitenkin määriteltänyt niin lyhyesti, että määritelmät ovat välttämättä puutteellisia.

Kirja on selkeä, havainnollinen ja helpolukuinen. Asiat on selitetty yksinkertaisesti, kuten oppikirjassa pitääkin. Selvästi eritasoisia lukuja kirjassa on. Esimerkiksi relatiivilauseita käsittelevässä jaksossa on muutamalla sivulla onnistuttu selkeästi esittämään oleelliset asiat. Toisaalta tempusta ja aspektia koskeva luku on sekava.

Kun lukijalle selvitetään peruskäsitteitä, on usein pedagogisesti perusteltua lähteä liikkeelle tutuista kielistä ja havainnollistaa asioita (englanninkielisessä kirjassa) lähinnä englanninkielisin esimerkein. Usein havainnollisemman esimerkin olisi kuitenkin saanut jostakin muusta kielestä. Kirjassa on myös jaksoja, joissa typologia tuntuu kokonaan unohtuvan. Lukijalle ennestään tuntemattomistakin asioista voisi mielestäni puhua yksinkertaisesti ja ymmärrettävästi säilyttäen typologisen näkö-

kulman ja antamalla esimerkkejä monista eri kielistä. Morfeemeja käsittelevässä luvussa tässä onkin pääosin onnistuttu.

Muihin vastaaviin teoksiin nähden kirjan valttina on tietysti ajantasaisuus; esimerkiksi sanajärjestystypologiassa on tehty kiinnostavia havaintoja (Dryer 1992) sen jälkeen, kun edelliset typologian oppikirjat (esim. Comrie 1989) ovat ilmestyneet.

Johdannossa Whaley sanoo pyrkivänsä teorianeutraaliuteen. Hän sanoo olevansa kiinnostunut formaalien ja funktionaalisten lähestymistapojen yhdistämisestä typologiassa ja pyrkivänsä tasapuolisesti ottamaan huomioon molemmat. Läpi koko kirjan viitataan ilmiöiden funktionaaliin taustoihin ja kielenulkoisiin selityksiin. Formaalejakin pohdintoja tulee esiin siellä täällä, mutta tämän lähestymistavan sisällä teorianeutraalius näkyy olevan vaikeampi saavuttaa — formalistinen ajattelutapa näyttää identifioituvan chomskylaiseen generativismiin.

Alussa oleva katsaus maailman kieliin on suppea, mutta täyttäneen tarkoituksensa saada kielten luokituksiin tottumattomat lukijat tuntemaan olonsa mukavammaksi vähemmän tunnetuista kielistä puhuttaessa. Kreolien ja pidginien kohdalla on noudatettu valitettavan yleistä tapaa käsitellä niitä yhtenä luokkana. Kunkin kreolin superstrattikieli olisi ehdottomasti mainittava; eiväthän kreolit ja pidginit ole millään tavalla geneettisesti validi ryhmä.

Typologian historiaosuudessa huomiota kiinnittää toisaalta Edward Sapirin lähes täydellinen unohtaminen ja toisaalta Noam Chomskyn saama suuri huomio. Sapir tulee ohimennen esille alaviitteessä, eikä hänen tunnettua typologiaansa (1921 luku VI) edes mainita. Lisäksi ajatuksesta, että kieliä ei voida yksiselitteisesti luokitella kategoriin tyyppeihin kuuluviksi, saamme Whaleyn mukaan kiittää Greenbergiä, vaikka ainakin jo Sapir (1921: 145) puhuu kielen synteettisyyden asteittaisuudesta. Wha-

ley näyttää tässä sokeahkosti referoivan lähdeään (ks. Croft 1990: 41). Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista todeta, että toisaalla, luvussa kahdeksan, Whaley perustaa oman esityksensä morfologisesta typologiasta nimenomaan Sapirin typologiaan ja mainitsee vielä eksplisiittisesti, että ajatus kielen synteettisyyden ja fusionaalisuuden jatkumomaisuudesta on peräisin Sapirilta. Chomskyn universaalikieliopin kohottaminen näkyvälle paikalle typologian historiassa on ristiriidassa kirjan teorianeutraalien pyrkimysten kanssa. Olisi hyväksyttävämpää esittää Chomskyn UG yhtenä mahdollisena teoriakehyksenä josakin muussa yhteydessä kuin kohottaa se yhdeksi typologian historian monumenteista.

Ällistytävä virhe kirjassa on romanian luokittelu balto-slaavilaiseksi kieleksi. Tämä toistuu sivuilla XX ja 13. Tosin sivun 13 teksti, jossa romanian, bulgarian ja albanian sanotaan kunkin kuuluvan eri indoeurooppalaisten kielten alaryhmiin, antaa ymmärtää, että kyseessä olisi vain näyttävä lipsahdus.

Sivulla 11 esitetään taulukon muodossa muutamien kielten oraalisten klusiilien määrä. Suomalainen lukija kiinnittää huomiota tietoon, jonka mukaan suomessa olisi yhdeksän oraaliklusiilia. Alkuperäislähteestä (Maddieson 1984) käy kuitenkin selvästi ilmi soinnillisten klusiilien marginaalisuus suomessa. Varmasti yhdeksän oraaliklusiilin järjestelmää havainnollistamaan olisi löytynyt paljon suomea aidompia tapauksia. (Loput kolme klusiilia tulevat siitä, että Maddiesonilla geminaatat on analysoitu erillisiksi foneemeiksi.)

Huomiota herättää myös sivun 167 esitys suomen lokatiivisijoista. Whaley esittää suomen sijapäätteille käännöksiä, joista moni tuntuu täysin virheelliseltä. Esimerkiksi translatiivin merkitykseksi annetaan 'läpi', vaikka lähteenä käytetty Blake (1994: 207) selvästi sanoo suomen transla-

tiivin viittaavan tilanmuutoksen lopputulokseen. Whaley on ottanut liikaa vapauksia lähteensä tulkinnassa, esimerkiksi siirtämällä yleisiä sijaetiketteihin yhdistettyjä merkityksiä suoraan suomeen.

Joissakin esimerkeissä tapahtuneet laodontavirheet vaikeuttavat ymmärtämistä. Osa esimerkeistä on otettu toissijaisista lähteistä. Herää myös kysymys, mitä kirjoittaja oikeastaan tarkoittaa ilmoittaessaan joidenkin esimerkkien kohdalla »Data adapted from – →». On suuri riski muuttaa esimerkkejä omien tulkintojensa perusteella, jos ei itse tunne kieltä.

Whaley käsittelee suuremman valikoiman eri aihepiirejä kuin muut saatavilla olevat typologian johdantokurssille sopivat teokset (esim. Comrie 1989, Croft 1990, Shopen 1985). Rakenteeltaan kirja muistuttaa lähinnä Comrien teosta, jossa niin ikään teoreettisten ja metodologisten pohdintojen lisäksi käsitellään kieliopin eri osa-alueita. Näitä Whaley käsittelee kuitenkin enemmän, mutta lyhyemmin ja pinnallisemmin. Croftin teos on huomattavasti Whaleyn kirjaa teoreettisempi ja syvällisempi — ei missään tapauksessa alkeisoppikirja. Shopenin toimittama kolmiosainen teos taas käsittelee laajemmin eri kielen ilmiöitä, muttei varsinaisesti puutu metodologisiin tai teoreettisiin kysymyksiin. Suuren aihevalikoimansa takia Whaleyn kirja ei voi antautua kovin syvällisiin pohdintoihin. Se on muihin mainittuihin teoksiin verrattuna yksinkertaisin, siis nimensä mukaisesti johdatus typologiaan. Kirja soveltuu ensimmäiseksi typologian oppikirjaksi, mutta jos joitakin aiheita haluaa kurssillaan vähänkin syventää, on turvauduttava muihin saatavilla oleviin materiaaleihin. ■

MATTI MIESTAMO

Yleinen kielitiede, PL 4,

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *matmies@ling.helsinki.fi*

▷

LÄHTEET

- BLAKE, BARRY 1994: *Case*. Cambridge University Press, Cambridge.
- COMRIE, BERNARD 1989: *Language universals and linguistic typology*. 2. painos. Blackwell, Oxford.
- CROFT, WILLIAM 1990: *Typology and universals*. Cambridge University Press, Cambridge.
- DRYER, MATTHEW S. 1992: The Greenbergian word order correlations. – *Language* 68 s. 81–138.
- ITKONEN, ESA 1997: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Gaudeamus, Helsinki.
- MADDIESON, IAN 1984: *Patterns of sounds*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SAPIR, EDWARD 1921: *Language. An introduction to the study of speech*. Harcourt Brace, San Diego.
- SHOPEN, TIMOTHY (toim.) 1985: *Language typology and syntactic description I–III*. Cambridge University Press, Cambridge.
- STASSEN, LEON 1985: *Comparison and universal grammar*. Blackwell, Oxford.

MULTIMEDIAKURSSI SUOMEN KIELESTÄ

Suomea 3 kerroksessa, Finnish on three levels. Promentor Solutions Oy, Jyväskylän yliopiston kielikeskus ja Hilikka Miettinen. Promentor Solutions Oy, Espoo 1997. ISBN 952-5098-09-5.

Interaktiivisen kieltenopetusohjelman kehittänyt kotimainen Promentor Solutions Oy on yhteistyössä Jyväskylän yliopiston kielikeskuksen kanssa laatinut useisiin kieliin sovellettuun ohjelmarunkoonsa kurssin myös suomea opiskeleville ulkomaalaisille. *Suomea 3 kerroksessa* -tietokoneavusteista opetusohjelmaa mainostetaan maailman ensimmäiseksi suomen kielen ja kulttuurin hypermediakurssiksi. Vuonna 1998 se valittiin mukaan EU:n multimediakoulutushankkeen Lingua-projektiin, jossa tuotetaan eurooppalaisille yliopistoille multimediakurssit yhdeksästä eurooppalaisesta kielestä, muun muassa kaikista pohjoismaisista kielistä.

Suomea jo hiukan tunteville sekä taidoiltaan pidemmällekin edenneille aikuisopiskelijoille tarkoitettuna hyperkurssin alkunäkymä tarjoaa 12 tekstikokonaisuutta akvarellimaisiin väripiirroksiin varustettuina.

Samassa ruudussa lukija voi selkeiden Miljöö-, Henkilöt- ja Karttoja-painikkeiden kautta tutustua tulevien lukukappaleiden näyttämöllepanoon ja kerrata kielen perusasioita. Tekstijaksoja, niihin liittyviä harjoituksia sekä testejä ynnä teoksen kielioppia symboloivat puolestaan kuvakkeet, joiden ero ei palaa mieleen ohjelmaa pitkäänkään käyttäneelle; niihin ei myöskään ilmaannu Windows-käyttöjärjestelmälle tyypillisiä tekstiselitteitä. Sen sijaan Kielistudio-valikko on mallikkaan selkeä ja helppokäyttöinen. Kaikki lukutekstit voidaan nimittäin kuunnella, ja kielistudiolinkki antaa opiskelijalle mahdollisuuden harjoituttaa ääntämistään ja verrata sitä mallipuhunnoksiin.

Parasta *Suomea 3 kerroksessa* -kurssissa ovatkin lukukappaleet, mikä on harvinaista suomen kielen oppikirjoissa. Kaksi-toista tekstijaksoa tutustuttaa lukijansa pikkukaupungin metaforisen kerrostalon kaut-